

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC
SOLUTIONS
**GENETIK INFORMATSIYANING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK
TA'SIRI.**

Ramazonov Jahongir Djalolovich

Buxoro davlat pedagogika instituti, psixologiya kafedrasi dotsenti.

Oxunjonova Nozima Yusufjon qizi

Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada, genetik informatsiyaning ijtimoiy-psixologik ta'siri ilmiy jihatdan o'rganilgan. Shuningdek, maqolada, genetik faktorlarga asoslangan psixologik xususiyatlar, temperament, xulq-atvorning yaxshilanishi yoki yomonlashishi, stress kabilar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar. Genetik informatsiya, ijtimoiy muhit, psixologik holat, individuallik, xulq-atvor.

Аннотация. В данной статье научно изучено социально-психологическое воздействие генетической информации. Также в статье анализируются психологические характеристики, основанные на генетических факторах, темперамент, улучшение или ухудшение поведения, стресс и подобные факторы.

Ключевые слова. Генетическая информация, социальная среда, психологическое состояние, индивидуальность, поведение.

Abstract. In this article, the socio-psychological influence of genetic information is scientifically studied. The article also analyzes psychological characteristics based on genetic factors, temperament, improvement or deterioration of behavior, and stress.

Keywords. Genetic information, social environment, psychological state, individuality, behavior.

Kirish. Genetik informatsiyaning ijtimoiy-psixologik ta'siri — bu insonlarning genetik meroslari va biologik xususiyatlarining ijtimoiy hayotga, shuningdek, psixologik holatga ta'siri haqida tushunchadir. Genetika, birinchi navbatda, insonning biologik xususiyatlarini, ya'ni irsiy omillarni, tasvirlaydi. Lekin bu omillarni ijtimoiy va psixologik kontekstda qanday shakllanishi va qanday ta'sir qilishini tushunish, zamonaviy psixologiya va ijtimoiy fanlarda muhim masala bo'lib qoladi.

Genetika, biologik jihatdan insonning xulq-atvori, iqtidori va fiziologik holatini belgilovchi omil bo'lishi mumkin. Lekin, ijtimoiy va psixologik rivojlanishda genetik omillar faqat bir qismni tashkil etadi. Insonning jamiyatda o'sishi, o'zgarishi va ijtimoiy muhitga moslashishi juda katta darajada uning atrof-muhiti, tarbiyasi va o'zini anglash jarayonlariga bog'liqdir.

Ijtimoiy va psixologik ta'sirlar, o'z navbatida, genetik koddan mustaqil bo'lib, genetik predispozitsiyalarga (masalan, depressiya, qo'rquv yoki stressga moyillik) qarshi kurashish yoki ularni kuchaytirish qobiliyatiga ega. Shuning uchun, insonlar orasida bir

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

xil genetik tuzilishga ega bo'lishiga qaramay, turli ijtimoiy va psixologik sharoitlarda farq qiladigan xulq-atvorlar va psixologik holatlar kuzatiladi.

Genetik faktorlarga asoslangan psixologik xususiyatlar, masalan, temperament, xulq-atvorning yaxshilanishi yoki yomonlashishi, stressga nisbatan javoblar va boshqalar, ijtimoiy va psixologik muhitga qarab shakllanadi. Shunday qilib, insonning xulqi va psixologik holati o'zgarishi yoki genetik xususiyatlarga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan ijtimoiy sharoitlar va tajribalar bilan chambarchas bog'liqdir.

Ijtimoiy muhitdagi o'zgarishlar, yangi texnologiyalar, ta'lim tizimlarining rivojlanishi, turli madaniy oqimlarning paydo bo'lishi va boshqa ijtimoiy faktlar, genetik xususiyatlarning psixologik ta'sirlarini yangi nuqtaga olib kelishi mumkin. Misol uchun, zamonaviy psixologik tadqiqotlar genetik xususiyatlarning jamiyatdagi motivatsiya, ishga bo'lgan munosabat va o'zini anglash jarayonlariga qanday ta'sir ko'rsatishi haqida qiziqarli ma'lumotlar beradi.

Shu tarzda, genetik informatsiyaning ijtimoiy-psixologik ta'sirini tahlil qilish, insonning nafaqat biologik, balki ijtimoiy va psixologik rivojlanishini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Genetik informatsiyaning ijtimoiy-psixologik ta'siri haqida ilmiy tadqiqotlar olib borgan olimlar va ularning ishlari, biologik, psixologik va ijtimoiy fanlarning kesishgan nuqtalarida joylashgan. Ular, insonning xulq-atvori va psixologik holati genetik omillar va ijtimoiy muhit o'rtasidagi o'zaro ta'sir natijasida qanday shakllanishini o'rganadilar. Quyida bu borada tadqiqotlar olib borgan ba'zi taniqli olimlar va ularning ilmiy ishlari haqida ma'lumot keltib o'tilgan:

Robert Plomin genetik psixologiyaning peshqadami bo'lib, o'z ilmiy faoliyatida insonning xulq-atvori, temperament va intellektual salohiyatining irsiyatga qanday bog'liqligini o'rgandi. U "Nature and Nurture" (Tabiat va Tarbiya) deb ataluvchi asarida ijtimoiy-psixologik rivojlanishda genetik va atrof-muhit omillari o'rtasidagi o'zaro ta'sirni tahlil qilgan. Plomin, irsiyatning inson xulqini shakllantirishdagi o'rni katta bo'lsa-da, ijtimoiy muhitning ham katta ahamiyatga ega ekanligini ta'kidladi. Uning ishlari, psixologik rivojlanishda genetik faktorlarga qarshi kurashish imkoniyatlarini ko'rsatadi va ijtimoiy-psixologik faktorlar genetik predispozitsiyalarga qarshi qanday kurashishi mumkinligini tushuntiradi.

Devid Likken, xususan, "twin studies" (egizaklar bo'yicha tadqiqotlar) orqali genetik va ijtimoiy omillar o'rtasidagi o'zaro ta'sirni o'rganishga katta hissa qo'shgan. U ikki egizakning o'xshashliklarini va farqlarini taqqoslash orqali, genetik omillarning xulq-atvor va psixologik holatlarga qanday ta'sir qilishini ko'rsatdi. Likkenning tadqiqotlari, ijtimoiy-psixologik o'zgarishlarning nafaqat genetik asosda, balki atrof-muhit va individual tajriba orqali ham shakllanishini tushuntiradi.

Tomas Bouchard, Minnesotadagi egizaklar tadqiqoti orqali, ijtimoiy-psixologik xususiyatlar va genetik xususiyatlar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashga harakat qilgan. Uning eng mashhur ishlaridan biri "Minnesota Twin Study" bo'lib, bu tadqiqotda

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Bouchard va uning hamkasblari ikki xil sharoitda o'sgan egizaklarning xulq-atvorini va psixologik holatini tahlil qilishgan. Natijalar shuni ko'rsatdiki, ba'zi xususiyatlar (masalan, intellektual salohiyat, temperament) genetik jihatdan belgilangan bo'lsa, boshqalari (masalan, turmush tarziga qarshi munosabatlar) ijtimoiy va madaniy muhitga bog'liqdir.

Nensi Segal egizaklar bo'yicha tadqiqotlarni davom ettirib, genetik va ijtimoiy muhitning o'zaro ta'sirini o'rganishda yana bir muhim hissa qo'shgan. U genetik xususiyatlarning ijtimoiy psixologik holatlarga qanday ta'sir qilishini o'rgangan va bunday ta'sirlarning asosan temperament va kognitiv salohiyat kabi omillar orqali yuzaga kelishini aniqlagan.

Jon Chachioppo, asosan, insonning ijtimoiy xulq-atvorini, ya'ni ijtimoiy aloqalar va ijtimoiy izolyatsiyani o'rganish bilan mashhur. Uning ishlari, genetik va ijtimoiy ta'sirlarning kognitiv jarayonlarga, masalan, stressga nisbatan javob berishga qanday ta'sir qilishini ko'rsatadi. Chachioppo, ijtimoiy o'zaro ta'sirlar va genetik predispozitsiyalar o'rtasidagi dinamikani o'rganish orqali, insonning ruhiy salomatligi va ijtimoiy moslashuvchanligini tushunishga yordam beradi.

Erik Terkxaymer, genetik va ijtimoiy omillar o'rtasidagi murakkab aloqalarni o'rganishda muhim tadqiqotlar olib borgan. Uning "Three Laws of Behavior Genetics" (Xulq-atvor genetikasi bo'yicha uchta qonun) degan maqolasi, xulq-atvorning genetik asoslarini tushunishda muhim qadam bo'lgan. U shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy va atrof-muhit omillari, ba'zan genetik predispozitsiyalarni yengib, insonlarning xulq-atvorini belgilaydi.

Genetik informatsiyaning ijtimoiy-psixologik ta'siri haqida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar, inson xulq-atvorini va psixologik holatini o'rganishda muhim ahamiyatga ega. Genetik va ijtimoiy omillar o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sirni tahlil qilish, insonlarning individual xususiyatlarini va ularning jamiyatdagi o'rnini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Tadqiqotlarning ko'pligi va xilma-xilligi, bu sohaning har doim o'zgaruvchan va rivojlanayotganligini ko'rsatadi.

Muhokama. Genetik informatsiyaning ijtimoiy-psixologik ta'siri – bu genetik omillarning insonning xulq-atvori, psixologik holati va jamiyatdagi o'zaro aloqalariga qanday ta'sir ko'rsatishini o'rganadigan muhim va murakkab masaladir. Ushbu ta'sirni muhokama qilishda, biz ikki asosiy omilni ko'rib chiqishimiz kerak: genetika va ijtimoiy muhit. Genetik informatsiyaning psixologik va ijtimoiy sohalaridagi ta'sirini tushunish uchun bu ikki omilning o'zaro munosabatini tahlil qilish zarur.

1. Genetik omillar va psixologik xususiyatlar.

Genetik faktorlarga asoslangan psixologik xususiyatlar, masalan, temperament, hissiy holatlar va stressga javob berishning genetik predispozitsiyalari, insonlarning psixologik holatiga ta'sir qiladi. Ba'zi tadqiqotlar, masalan, Robert Plominning ishlari, temperament va kognitiv salohiyat kabi xususiyatlar genetik jihatdan irsiyatga bog'liq bo'lishini ko'rsatadi.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Ammo, bu xususiyatlar faqatgina biologik omillarga asoslanib qolmaydi, balki ular ijtimoiy muhitda shakllanadi. Devid Likken va Tomas Bouchardning egizaklar bo'yicha tadqiqotlari shuni ko'rsatdiki, bir xil genetik materialga ega bo'lgan shaxslar turli ijtimoiy sharoitlarda o'sishi natijasida farqlanishi mumkin. Bu o'zgarishlar, insonlarning genetik predispozitsiyalariga qarshi yoki ularni kuchaytirishga qaratilgan ijtimoiy va madaniy omillarga bog'liq.

2. Ijtimoiy muhit va xulq-atvor.

Ijtimoiy muhit, oilaviy, madaniy, ta'lim va iqtisodiy sharoitlar insonlarning psixologik rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Jamiyatdagi rollar, qadriyatlar, normativlar va ijtimoiy kutishlar, odamlarning xulq-atvorini shakllantiradi. **Jon Chachioppo** kabi olimlar, ijtimoiy izolyatsiya yoki ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning psixologik salomatlikka ta'sirini o'rganish orqali, ijtimoiy aloqalar va odamlarning o'zini tutishida genetik omillarning rolini tasdiqlashgan.

Shuningdek, ijtimoiy o'zgarishlar va yangi jamiyat tuzilmalari (masalan, onlayn ijtimoiy tarmoqlar, globalizatsiya) ham psixologik holatlarga ta'sir qiladi. Erik Turxaymning "three laws of behavior genetics" (Xulq-atvor genetikasi bo'yicha uchta qonun) tadqiqoti shuni ko'rsatadiki, genetik omillar odamlarning xulq-atvorini belgilasada, ijtimoiy sharoitlar bu xulqni shakllantirishda katta rol o'ynaydi. Masalan, ota-ona tarbiyasi va ta'lim muhitidagi o'zgarishlar insonning intellektual salohiyatini rivojlantirishi mumkin.

3. Genetik va ijtimoiy muhit o'rtasidagi o'zaro ta'sir.

Genetik va ijtimoiy muhit o'rtasidagi o'zaro ta'sir masalasiga e'tibor qaratish, bir nechta ilmiy izlanishlarning asosiy yo'nalishlaridan biridir. Bu omillar bir-birini kuchaytirishi yoki bir-biriga qarshi ishlashi mumkin. Misol uchun, kimdir genetik jihatdan stressga moyil bo'lishi mumkin, ammo uning o'sgan muhitida bu holatni yengishga yordam beradigan psixologik va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimlari bo'lishi mumkin. Aksincha, kimdir genetik jihatdan barqaror bo'lishi mumkin, ammo muammoli ijtimoiy sharoitlar (masalan, oilaviy zo'ravonlik, iqtisodiy qiyinchiliklar) uning psixologik holatini yomonlashtirishi mumkin.

Bu yerda, Nensi Segal va Devid Likken kabi olimlarning ishlarida genetik va ijtimoiy omillarning o'zaro ta'siri haqida olib borilgan tadqiqotlar, odamlarning o'ziga xos xulq-atvori va psixologik holatining shakllanishidagi murakkab tizimni ochib beradi.

4. Genetik o'zgaruvchanlik va psixologik diversifikatsiya.

Genetik va ijtimoiy muhitning o'zaro ta'siri, birinchi navbatda, insonlarning psixologik diversifikatsiyasini anglatadi. Ya'ni, bir xil genetik fondan kelib chiqqan insonlar ijtimoiy muhitga qarab turli xil psixologik holatlarni yoki xulq-atvorni namoyish etishlari mumkin. Tomas Bouchardning Twin Study tadqiqotlari, bunday diversifikatsiyaning qanday qilib genetik omillar va atrof-muhit o'rtasidagi murakkab munosabatlar orqali yuzaga kelishini ko'rsatadi.

5. Genetik deterministik yoki ijtimoiy erkinlik.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Genetik omillarning ijtimoiy-psixologik ta'siriga doir muhokama qilinadigan eng qiziqarli masalalardan biri bu genetik determinizm va ijtimoiy erkinlik masalasidir. Genetik determinizm, insonlarning psixologik va xulqiy xususiyatlari mutlaqo genetik omillar tomonidan belgilanishini ta'kidlaydi, bu esa ijtimoiy omillarning ahamiyatini kamaytiradi. Biroq, zamonaviy psixologiya va ijtimoiy fanlar ko'proq ijtimoiy erkinlik nuqtai nazarini qo'llab-quvvatlaydi, ya'ni insonlar ijtimoiy muhit orqali o'zlarini shakllantirishi va rivojlantirishi mumkin.

Genetik informatsiyaning ijtimoiy-psixologik ta'siri haqidagi muhokama, inson psixologiyasining va xulq-atvorining shakllanishiga ta'sir qiluvchi omillarning murakkabligini ochib beradi. Bu sohada olib borilgan tadqiqotlar, genetik va ijtimoiy muhitning o'zaro ta'sirini yaxshiroq tushunishga yordam beradi, ammo hali ham bu masalalar bo'yicha ilmiy jamoatchilikda turli fikrlar va yondashuvlar mavjud. Shuning uchun bu soha hali ham keng o'rganilayotgan va yangi izlanishlarga ehtiyoj seziladigan soha bo'lib qoladi.

Xulosa. Genetik informatsiyaning ijtimoiy-psixologik ta'siri haqidagi izlanishlar shuni ko'rsatadiki, insonlarning psixologik holati, xulq-atvori va jamiyatdagi o'zaro aloqalari genetik omillar va ijtimoiy muhitning o'zaro ta'siridan shakllanadi. Bu sohada olib borilgan tadqiqotlar, ijtimoiy va biologik omillar orasidagi murakkab o'zaro bog'liqlikni ochib beradi. Quyida bu ta'sirning asosiy jihatlari keltirilgan:

1. Genetik va ijtimoiy omillarning o'zaro ta'siri.

Genetik omillar, insonning temperamentini, hissiy holatini va ba'zi xulq-atvorini shakllantiradigan asosiy faktorlardan biri bo'lsa-da, ijtimoiy muhit, tarbiya va tajribalar bu xususiyatlarni yengillashtirishi yoki kuchaytirishi mumkin. Genetik predispozitsiyalar, masalan, stressga yoki depressiyaga moyillik, ijtimoiy sharoitlarda o'zgarishi mumkin, bu esa insonning psixologik va xulqiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

2. Ijtimoiy muhitning ta'siri.

Insonlar o'sayotgan muhit, oila, ta'lim tizimi, jamiyatdagi normativlar va aloqalar ularning psixologik holatiga sezilarli darajada ta'sir qiladi. Xulq-atvor, atrof-muhitdagi o'zgarishlarga qarab shakllanadi va rivojlanadi. Jamiyatdagi psixologik va ijtimoiy o'zgarishlar, masalan, globalizatsiya, onlayn ijtimoiy tarmoqlar yoki iqtisodiy o'zgarishlar, odamlarning xulq-atvori va psixologiyasiga yangi ta'sirlar olib kelishi mumkin.

3. Genetik predispozitsiyalar va ijtimoiy ta'sirlar o'rtasidagi muvozanat.

Birinchi qarashda genetik omillar psixologik xususiyatlarga asosiy ta'sirni ko'rsatadi, ammo ijtimoiy muhit va madaniyatning ta'siri ham juda kuchli. Misol uchun, bir xil genetik fondga ega bo'lgan insonlar, turli ijtimoiy muhitlarda o'sish va rivojlanish jarayonida juda farq qilishi mumkin. Bu, insonning xulq-atvorini shakllantirishda faqat genetik omillar emas, balki ijtimoiy tajriba va o'zgaruvchan sharoitlarning ham ahamiyatini ko'rsatadi.

4. Psixologik diversifikatsiya va xulq-atvorning genetik ta'siri.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Genetik informatsiya va ijtimoiy sharoitlarning o'zaro ta'siri natijasida insonlarning psixologik diversifikatsiyasi yuzaga keladi. Har bir inson o'zining genetik asoslari bilan birga, o'zining o'tkazgan tajribalari va o'sgan muhitidan ta'sirlanadi. Bu, ijtimoiy sharoitlarning insonning xulq-atvoriga qanchalik katta ta'sir ko'rsatishini yana bir bor tasdiqlaydi.

5. Genetik ta'sirlar va ijtimoiy erkinlik.

Genetik ta'sirlarning ijtimoiy-psixologik rivojlanishga ta'sirini tahlil qilganda, genetik deterministik nuqtai nazari va ijtimoiy erkinlik nuqtai nazari o'rtasidagi muvozanatni hisobga olish zarur. Genetik faktorlarga asoslangan xulq-atvorni belgilashda, ijtimoiy muhit va individning o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyati ham katta rol o'ynaydi. Bu, insonning nafaqat biologik jihatdan, balki ijtimoiy va madaniy kontekstda ham rivojlanishini ta'kidlaydi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, genetik informatsiyaning ijtimoiy-psixologik ta'siri inson xulq-atvori va psixologiyasini shakllantirishda markaziy rol o'ynaydi. Ijtimoiy muhit va genetik predispozitsiyalar o'rtasidagi o'zaro ta'sir, shaxsning rivojlanishi va moslashuvchanligi uchun muhimdir. Genetik xususiyatlar va ijtimoiy sharoitlarning o'zaro bog'liqligi, har bir insonning o'ziga xos psixologik portretini yaratadi. Shuning uchun, genetik va ijtimoiy omillarni birgalikda tahlil qilish, insonlarning psixologik rivojlanishini va xulq-atvorini yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Мокчанцев Р., Мокчанцева А. Социальная психология. Издательства: Сибирское соглашение, Инфра. — М.: 2001.
2. Семечкин Н.И. Социальная психология на рубеже: история, теория, исследования. — М.: 2001.
3. Смелзер Н.И. Социология. — М.: 1994.
4. Социальная психология. Учеб. пос. \ Под ред. А.П. Журавлева, — М.: 2002.
5. Фромов С.С. Основа социологии. — М.: Юрист, 1997.
6. Чалдини Р., Кенрик Д. Социальная психология. — М.: 2002.
7. V. Karimova. Ijtimoiy psixologiya va amaliyot. — T.: 2009.
8. V. Karimova, O. Xayitov. Shaxsning ijtimoiylashuv masalasi. - T.: 2007.

